

Nič posebnega: popolnoma normalno in naravno

Naslov je morebiti nekoliko zagoneten in zahteva dopolnilo: nič posebnega, popolnoma normalno in naravno je namreč, da imajo ženske menstruacijo. Tako eksplicitno misli večina informantk in informantov, ki so odgovarjali na vprašalnik o *menstrualnih mnenjih in predstavah*; implicitno pa se tak odnos do menstrualnega razmerja žensk izraža prav pri vseh in vsaj po moje zadovoljivo reprezentira splošni menstrualni pogled. Menstruacija je za ženske neizogibna in nujna in tedaj normalna, torej naravna in obratno. Kako to, da je ta pojav na splošno videti tako normalen in tako naraven ali pa oboje skupaj? In kako to, da je na splošno veliko bolj normalen kot naraven? Je to morebiti povezano s siceršnjo, vsakdanjo rabo besede “normalno”, ki nam prihaja na jezik kar naprej, ob vsaki priložnosti? “Naravno” je medtem dosti bolj v ozadju in se, vsaj na pogled, obnaša refleksivno, saj vsebuje razmeroma močan element refleksije, ki nekaj, kar ima status “normalnega”, po premisleku razglasi tudi za “naravno”? Ključno vprašanje, povezano z vsiljivostjo in vztrajnim ponavljanjem teh dveh besed, je seveda vprašanje njunega statusa. Čemu je neki pojav, na primer menstruacija, za nas tako normalen in naraven? Kakšen pomen imata ti besedici v diskurzivnih okoljih, v katerih živimo in so naša vsakdanja ideološka hrana, hrana, od katere je odvisno naše preživetje?

* Prvi del tematiziranja menstruacije je posvečen Iztoku Saksidi - Saksu in se tako ali drugače nanaša na njegovo “privzemanje” menstruacije. Saksov tekst, ki je na tem mestu prvič objavljen, predstavlja sklepno študijo raziskave Mnenja in predstave o menstruaciji pri izbrani populaciji na območju Slovenije.

Slednjo je vodil in delal kot docent za izbirni predmet sociologija menstruacije na Oddelku za sociologijo na FF, skupaj s timom študentk in študenta 3. in 4. letnika: Lizo Debevc, Metko Kalinšek, Majo Ogrizek in Andražem Poličem. Med njimi se je na naše povabilo k sodelovanju odzvala Metka Kalinšek; v prispevku je obdelala del raziskave, ki je bila hkrati tudi snov njene diplomske naloge na omenjenem oddelku. V Saksovi menstrualni navezi je bila še Maša Karpljuk (sedaj Žvelc), ki je delala diplomsko nalogo na temo menstruacije na oddelku za psihologijo FF in je med študijsko-raziskovalnim delom uporabljala Saksidove informacije in izsledke. /Op. ur./

PRVI DEL: VSAKDANJE STVARI

Ko sem analiziral material, zbrano v intervjujih, me je najprej zanimalo, kolikokrat se besedi "normalno" in "naravno" pojavljata v odgovorih informantk in informantov. Že na pogled je bila beseda "normalno" v prednosti, preštevanje je na koncu dalo tole: v odgovorih 102 informantk in informantov "normalno" nastopa 268-krat. Samo 14 informantk in informantov (13,73 %) ni nikoli uporabilo niti ene niti druge besede, medtem ko so jo nekateri po večkrat. Besedo "naravno" je vsak od informantov v povprečju uporabil 1,04-krat, "normalno" pa 2,63-krat. Vsako od obeh besed so informantke/ti uporabljali nekoliko drugače: "normalno" je normalno uporabilo 75 informantov, medtem ko je "naravno" uporabljalo le 48 informantov. Če tako vzamemo, potlej se obe besedi, pač glede na informantke/te, ki so ju uporabljali, distributirata nekoliko drugače kot pri prvem povprečju: tisti, ki so uporabljali "normalno", so to besedo uporabili v povprečju 3,57-krat; in tisti, ki so uporabljali "naravno", so to besedo uporabili v povprečju po 2,21-krat. Ko povprečnostno območje ožimo naprej, pridemo na koncu do maksimalne besedne rabe, ki se 13-krat zateče k besedi "normalno" (po dvakrat), k besedi "naravno" pa šestkrat.

Tak bi bil tedaj splošni številčni prikaz besedne rabe v analiziranih intervjujih. Ali nam te številke kaj povedo? Za zdaj zelo malo; za zdaj je na primer veliko zgovornejši že podatek, da v obeh primerih maksimalnih besednih rab nastopata informanta, 2 M¹. Ali pa, na primer, da je med 48 M in Ž, ki so uporabljali besedo "naravno", 29 M in 19 Ž. Dokler ostajamo na ravni splošnega številčnega prikaza, dobivamo sliko, pri kateri ne gre toliko za izrin parcialnih kvantifikacij, temveč za vprašanje reprezentanta, za vprašanje tiste parcialnosti, ki na splošni ravni (na "splošni način") reprezentira druge in kot rezultat ponuja izkrivljeno in nediferencirano podobo; grobo rečeno, to vprašanje se nanaša na zanimanje tistega, ki analizo opravlja in predstavlja (vselej na primer lahko rečete, da sem vas s številkami hotel zaslepiti, in prav boste imeli), in na zanimanje tistega, ki je analizo naročil.²

V nadaljevanju bom najprej pregledal posebnosti, ki odlikujejo informantke, potlej bom opisal tiste, ki so značilne za informante, in jih nazadnje primerjal med seboj; samo tako bi lahko, mislim, vsaj poskusil pojasniti, v čem je morebitni diferencialni pomen besed "normalno" in "naravno", ko označujeta menstrualno razmerje.

¹ Poslej bom za informante uporabljal skrajšavo M, za informantke pa Ž.

² Prav zaradi tega (zaradi naročnika in sponzorja) smo, na primer, izračunali, da med higienskimi pripomočki uporablja vložke 48 % Ž, tampone 15 % (od teh 4 % tudi vato), vložke in tampone pa 37 % Ž.

Skupaj ali v različnih kombinacijah je obe besedi uporabljalo 45 Ž (88,24 %). Besedo “normalno” so uporabljale kar 154-krat, samo 9 Ž (17,65 %) od 51 te besede ni uporabilo nikoli, v povprečju pa so jo uporabile po 3,02-krat. Beseda “naravno” pri njih ni nastopala posebej pogosto: 37-krat, uporabilo jo je le 19 Ž (37,25 %) in v povprečju 0,73-krat. Beseda “normalno” je v primerjavi z “naravno” pri Ž tedaj v prednosti; ta prednost vsebuje veliko pomena in ji je smiselno posvetiti čim več pozornosti.

Tudi variacije v Ž vzorcu niso nepomembne. Pogostnost ponavljanja obeh besed narašča od prve skupine (od 20 do 30 let) do tretje skupine (od 30 do 40/50 let), nazadnje pri četrti (od 50 do 55 let) in se diferencira pri zadnji (od 50 let), kjer se v primerjavi z mlajšimi skupinami poveča raba “naravno” (na 58,33 %), medtem ko se raba “normalno” zmanjša (s 75 % v primerjavi s četrto skupino, kjer je ta raba 80 %). Moč obeh besed je po pričakovanjih najmanjša pri prvi skupini (71,43 % za “normalno” in 14,29 % za “naravno”). “Normalno” ima največjo moč pri Ž iz tretje skupine (93,33 %), vendar pa je, na drugi strani, CV (kvocient variacije) najvišji pri drugi skupini (od 20 do 30 let; CV = 0,0576 in izraža pozitivno alometričnost glede na povprečno rabo; pri tretji skupini je CV “samo” 0,0081. “Naravno” je, kot rečeno, najmočnejše pri peti skupini. Samo četrta skupina deloma odstopa od pričakovanj: namesto da bi se pogostnost besede “naravno” povečala, je “v resnici” razmeroma močno padla in jo je uporabilo samo 20 % Ž (v primerjavi s 40 % pri tretji skupini ali z odstotki pri peti skupini).

Na katera vprašanja pa so Ž najpogosteje odgovarjale z “normalno” in “naravno”? Odgovor na vprašanje, “kaj vam pomenita menstruacija in menstrualni cikel”, je bil največkrat “normalen”, in sicer v 27 primerih. Tudi odgovor na doživljanje sprememb, ki so jih Ž opazovale na sebi v puberteti, je bil zelo pogost (21 odgovorov od 33; Ž v menopavzi in po menopavzi vprašanja niso dobile). Potlej je sledilo vprašanje o razliki med menstrualno krvjo in morebitnim krvavenjem iz drugih delov telesa (iz nosa, ob urezninah itd.), kjer pritrjevanje razliki največkrat spremlja podkrepitev “normalnosti” menstruacije v primerjavi z “drugo krvjo”. Potlej je treba omeniti vprašanje, ki se je nanašalo na “občutke in predstave ob tem, da drugi vedo ali pa si mislijo, da imate menstruacijo”. Tudi odgovori na to vprašanje so bili skoraj v polovici primerov (16 od 33) “normalno” ali “naravno”. Zadnje vprašanje, ki je vredno pozornosti, je vprašanje o obremenitvah in vsakdanjih obveznostih med menstruacijo (ali bi bilo namreč “prav, da bi bile ženske med menstruacijo manj obremenjene ali pa povsem neobremenjene z vsakdanjimi opravili, doma in na delovnem mestu”). Devet Ž je bilo za to, da je to “normalen čas” (tako kot drugi deli ciklusa); le ena Ž je “normalno” uporabila z negativnim predznakom, češ “kako hudo je, če moraš na tak dan biti v službi in delati, kakor da je s teboj vse normalno”.

“M”

Pri M je situacija precej drugačna. Skupaj ali v različnih kombinacijah je obe besedi uporabljalo 43 M (84,31 %). Besedo “normalno” so uporabljali 114-krat, vendar 19 M (35,29 %) te besede ni uporabilo nikoli, medtem ko so jo v povprečju uporabljali po 2,24-krat. Beseda “naravno” je pri njih nastopala pogosteje: 69-krat, uporabilo pa jo je 29 M (43,14 %); povprečna raba te besede je bila pri tem 1,35-krat. Na ravni parcialnega številčnega prikaza se je, tako menim, tvegano odločiti za pomensko vrednost razmeroma manjše rabe ene besede v primerjavi z drugo in tudi kontrole, kolikor smo jih imeli, ne napeljujejo k bolj nedvoumni odločitvi.

Kaj pa variacije znotraj M vzorca? Pogostnost ponavljanja besede “normalno” variira od prve do tretje skupine in pojema od tretje do pete skupine. Vendar variiranje med prvimi tremi starostnimi razredi odtehta pojemanje od tretje do zadnje: najprej je ta raba 50 %, pri drugi skupini pade na 46,15 % in se pri tretji skupini skokovito povzpne na 83,33 %; peta skupina jo je nazadnje uporabljala 66,67 %. Na drugi strani raba besede “naravno” narašča od 37,50 % pri prvi do 75 % pri tretji skupini in potlej razmeroma hitro pade do 33,33 % pri peti skupini. Moč obeh besed je po pričakovanjih spet najmanjša pri prvi skupini (50 % za “normalno” in 37,50 % za “naravno”), vendar je razlika med to in med peto skupino razmeroma majhna (v povprečju je razlika le nekaj več kot 6 %). “Normalno” je po pričakovanjih sicer najpogostejše pri M iz tretje skupine (83,33 %).

In na katera vprašanja so M najpogosteje odgovarjali z “naravno” in/ali “normalno”? Največ “naravno-normalno” odgovorov je dobilo vprašanje o predstavah o menstruaciji in menstrualnim ciklusu. Kar 32 M se je o teh predstavah odločalo po “naravno-normalni” poti. Če prištejemo dopolnilo k vprašanju o predstavah, namreč “občutke in predstave, ko slišite kar koli v zvezi z menstrualnim ciklusom in menstruacijo” (v tem primeru je “naravnih” odgovorov 19), potlej so s tema odgovoroma pokriti skoraj vsi M. Ta dva odgovora sta bila tudi največkrat “naravna” in zlasti pri odgovorih na vprašanje o predstavah so M največkrat posegali po nadomestkih iz reda biologije in fiziologije (npr. po “biološkem dejstvu”, po “fiziološkem dogajanju”, po “potrebnosti (menstruacije) z biološkega vidika”). Potlej se je naravno-normalni kompleks zlasti izrazil pri odgovorih na vprašanje o krvni razliki – je menstrualno krvavenje enako kot vsako drugo krvavenje ali ne? 21 M je na to vprašanje odgovarjalo “naravno” – in to skorajda dobesedno; nihče od M, ki je v tem odgovoru uporabili “naravno” (in “naravno” je imel skorajda izključni primat nad “normalnim”), ni bil nedvoumno za to, da je menstrualna kri enaka kot druga kri; večina je brez merila, da to ni enako krvavenje. (Tipični odgovor tega tipa bi bil: “Malo drugače, ker

je to naravna krvavitev. Iz nosa ali iz kakšne druge rane pa ni naravna krvavitev. Menstrualna krvavitev je normalna.”) Drugi odgovori pa so bili dvoumni ali nedokončani, se pravi, da primerjalni topos kratko malo manjka (npr. “mislim, da je to naravni proces, fiziološki proces” ali “menstruacija je naravni pojav, obnavlja se maternica”). Tem odgovorom se po pogostnosti rabe besede “normalno” približujejo odgovori na vprašanje o tem, kako “ravnate, če vas ženska, ki jo dobro poznate, pošlje po higienske pripomočke (vložke, tampone). 15 jih gre ponje brez pridrzkov – “normalno, kot če bi šel po kruh”. Za konec naj, pač zaradi primerjave, navedem vprašanje, ki se je nanašalo na obremenitve in vsakdanje obveznosti žensk med menstruacijo (če bi bilo namreč “prav, da bi bile ženske med menstruacijo manj obremenjene ali pa povsem neobremenjene z vsakdanjimi opravili, doma in na delovnem mestu”). Devet M je na to vprašanje odgovarjalo z “normalno”, toda ne enako “normalno”: “normalno” jim je bodisi pomenilo to, da “ni kaj za travmatiziranje”, da naj ženske po njihovem živijo in delajo, kakor živijo in delajo tudi sicer, ali pa to, da je menstruacija “normalna”, se pravi nujna in neizogibna, in bi morale ženske temu “križu” tedaj posvečati več ali manj pozornosti.

Izjeme

Če vzamemo za izhodišče variiranja podrobnosti pri mnenjih in pogledih na menstruacijo, potlej pridemo do razmeroma enoličnega razvrščanja odgovorov po ločnici, ki jo postavlja spol informantke ali informanta. Izjem je pri odgovorih malo, a tudi za tiste odgovore, ki so spočetka videti izjemni in na videz odstopajo od pričakovanih (pričakovanih v primerjavi z večino odgovorov), se po analizi pokaže “normalna” (pričakovana) artikulacija menstrualnega sveta z “normalnim” in “naravnim” predznakom.

Tako je na primer 71,43 % Ž iz prve skupine uporabljalo besedo “normalno”; uporabile so jo 18-krat, pogostnost te rabe pa je razmeroma manjša kot tista pri drugi in tretji skupini (isto kot za prvo velja tudi za četrto in peto skupino). To preprosto pomeni, da so lahko pričakovanja, ko gre namreč za reprezentativnost rabe, pri prvi skupini razmeroma manjša kot pri tretji; in če pregledamo vse Ž starostne skupine, potlej so pričakovanja, ko gre za posplošitev rabe besede “normalno”, lahko večja pri drugi in tretji skupini Ž, se pravi pri skupinah, ki sta “plodni” v dobresednem pomenu. Posploševanje tega “normalnega” ne meri samo na pričakovanja, ko gre za verjetno pogostnost uporabe besede v menstrualnem razmerju, ampak neposredno na pomen, ki ga ima “normalno” za te Ž in za to, kako vidijo sebe v razmerju menstruacije in prek njega v razmerju do sveta. Če, skratka, sklepam od spodaj navzgor, potlej nemara lahko rečem, češ da ni čudno, da se “normalno” v razmerju menstruacije tako vztrajno ponavlja, če pa

je posredovano s pomenom, ki ji ga pripisujejo tiste Ž, ki zase mislijo, da so od nje neposredno odvisne, druge tri starostne skupine Ž in M pa jo le tako ali drugače "ustrezno" (na izkustveni podlagi) reflektirajo. A kako to, da ti dve skupini žensk (druga in tretja) zase to mislita? To je ključno vprašanje te razlage, in preden se ga bom poskusil lotiti, je treba preleteti nekaj dodatnih drobnarij.

Ali sta, končno, druga in tretja Ž skupina zares tako homogeni, da preračunani povprečji zanju, ko gre namreč za pogostnost rabe besede "normalno" (3,5-krat oz. 91,67 % za drugo in 3,2 oz. v 93,33 % za tretjo), ustrezno zastopata vse Ž iz obeh skupin? Intraskupinska variacija je pri obeh skupina podobna: od 0 do 6/7, v vsaki od obeh skupin pa po ena Ž nikoli ni uporabila besede. Ju, ti dve "izjemni" Ž, družī kaj posebnega?

V socialnorazrednem registru je nekaj posebnosti, ki ju vsekakor približujejo, na primer podobna stopnja šolanosti, razmeroma sorodna poklica, ki ju opravljata; družī ju tudi to, da nobena doslej ni imela otrok; ena od obeh je poročena, druga živi s partnerjem in obe imata razmeroma redne spolne odnose; starejša od obeh je sicer videti zadržana, a se ne bi dalo reči, da je to posebej vplivalo na njeno odgovarjanje v intervjuju. Okolji, v katerih sta odraščali, se na pogled razlikujeta, četudi je obe odlikovala razmeroma visoka stopnja permisivnosti (ki je nemara povezana tudi s pogosto zadržanostjo staršev zunaj doma) in razmeroma bogato družabno življenje (športi, razvedrila) v otroštvu in v mladosti. V odgovorih na vprašanja iz intervjuja so pri obeh Ž pomenljive vsaj štiri stične točke:

- Obe menita, da sta moške kot spolna bitja "prepoznali" razmeroma pozno in tako rekoč za nazaj, ko sta že imeli (dlje časa) razmeroma redne heterospolne stike.
- Obe sta se pritoževali nad bolj ali manj hudimi bolečinami, ki spremljajo njuno menstruacijo, in nad nihanji v ciklusi, ki sta jih povezovali z neprijetnimi situacijami; "psihični pritisk" povzroči skrajšanje ciklusa, ki je lahko zelo radikalno (= skrajšanje za nekaj dni); zaradi vsega tega sta bili obe tudi za to, da bi bilo prav (četudi v enem primeru z delnimi omejitvami), če bi bile ženske med menstruacijo razmeroma neobremenjene z vsakdanjimi opravili, obvezami itn.
- Obe menstruacijo najprej odsanjata, potlej jo pa (kajpak) tudi dobita. Pozitivni odgovori na vprašanje o menstrualnih sanjah so bili sicer zelo redki in obe izstopata (skupaj z nekaterimi drugimi) že s tem, da menstruacijo sploh sanjata; povsem izjemni pa sta v tem, da se jima sanje kar naprej ("redno") vračajo, in sicer nekaj dni pred "resnično" menstruacijo, kot nekakšna napoved, kjer je kri v ospredju ("luže krvi", "v potokih teče") in jo spremljajo strahovi; sanjski vtis je na splošno neprijeten.
- Obe poznata PMS (predmenstrualni sindrom) in ga tudi doživljata, a ni videti, da bi mu pripisovali kakšno posebno težo, vrh vsega pa si ga "delita" z drugimi Ž (nekaj čez 70 % vseh Ž).

Obe Ž seveda ločujejo pomembne podrobnosti, ki jih težko zanemarimo: vitalizem mlajše se na primer ostro ločuje od zadržanosti starejše; ta se, najprej, povezuje z večjo in manjšo sproščenostjo v vedenju, v ravnanju z okolico in odzivanju nanjo. Pa vendar so navedene posebnosti, po katerih obe Ž prepoznavamo (posebej prve tri), take, da (vsaj za nazaj) ni prav nič presenetljivo, če jima v intervjujih nikoli ni ušla z jezika beseda “normalno”. Morebiti imamo na voljo celo nekaj indicev (ki se posebej povezujejo s tretjo, s “sanjsko” skupno potezo), zaradi katerih bi se dalo reči, da sta obe “normalno” pregnali iz besednjakov, lahko da celo nekoliko na silo (v nekem jeziku bi rekli, da je besedo “prizadela potlačitev”). To bi, nasprotno, pomenilo, da “normalno” igra dosti večjo vlogo v njunem življenju, kot bi pričakovali na pogled, in dajeta normalnemu celo večji pomen kot druge Ž.

“Ž” in “M”: primerjava ³

Primerjavo med Ž in M je mogoče opreti na vprašanja, kot so, na primer, zakaj M veliko pogosteje uporabljajo “naravno” kot Ž (razlika je skoraj 1,9-kratna), medtem ko razlika v prid uporabe “normalno”, ki je obenem razlika na strani Ž, ni tako zelo velika (“samo” 1,35-kratna)? Ali ima beseda “normalno” za M enak pomen kot za Ž? “e bi bilo mogoče reči, da “normalno” tako rekoč “pride do svojega pojma” pri Ž iz druge in tretje skupine, se pravi pri Ž, ki so plodne *par excellence*, ali bi se potlej dalo nekaj podobnega skleniti skupaj za M? In kaj naj vzamemo za izhodišče? Povezano rabo obeh besed? Skupaj (v enem stavku oz. v enem odgovoru) so jo, poredko sicer, uporabljali moški in ženske, ženske celo

³ Za ilustracijo naj v okvirih navedem nekaj M in Ž primerov, ki so po moje reprezentativni in kažejo na “tipične” besedne zveze in stavčna okolja, v katerih se pojavljata “normalno” in “naravno”:

M oblike:

“Ne vem, ker nimam menstruacije, je pa v bistvu naraven proces.”

“Gledam pač na naraven proces, ki ga imajo ženske.”

“Verjetno sem bil že tako zgodaj seznanjen s tem biološkim dejstvom, da si nisem nikoli ustvaril kakršne koli fantazme, ampak sem s tem kratko malo živel.”

“Menstruacija je naravni pojav, obnavlja se maternica.”

“Pač, narava je tako uredila, da imajo ženske menstrualni cikel, ki je povezan konkretno z rojstvom.”

“(Menstrualni cikel) je naravni biološki proces pri ženski.”

“Nikoli, ker je to naravno in mora vsak delno razumeti.”

“To je neka naravna stvar, ki je ženskam dana, in to nikakor ne more stran. To je naravno dano.”

Ž oblike:

“Ne vem, čisto normalno, ne vem, zakaj bi bilo kaj posebnega.”

“Ja, neki naraven cikel, ki je tako kot, ne vem kaj, zjutraj sonce vzide, zvečer pa zaide.”

“Normalno, ni mi nerodno.”

“Da je pač normalno, da krvaviš enkrat na mesec.”

“Tako kot je nosečnost naraven pojav, tako je menstruacija naraven pojav ...”

“Mislim, da je menstruacija naravna stvar in da si drugi o tem ne mislijo nič slabega.”

“Kasneje sem tisto (začetno) travmo prebrodila in z menstruacijo čisto normalno zaživela.”

“Vzela sem o kot nekaj normalnega, hm, normalno fazo v življenju; tako sem jo vzela in nimam nekih slabih občutkov.”

“Učili so nas, da je to normalno.”

večkrat (7-krat) kot moški (5-krat), in ni videti, da bi sama zase kdove kako daleč nesla. Kakšna je strategija rabe obeh besed, bodisi skupaj ali posamič, in kakšna so z njo povezana besedna nadomeščanja, besedne zveze in stavčna okolja, v katerih se pojavljata besedi ?

Za Ž je menstruacija zelo pogosto (kot smo videli skoraj v vseh primerih) “nekaj normalnega”, le včasih je “nekaj naravnega” in tu in tam “nekaj normalnega in naravnega”. To “normalno” je inherentni in na pogled neodtujljivi del njihove refleksije lastnega telesa in fiziološko-hormonskih dejanj, ki ga odlikujejo. To telo in to dogajanje je “preprosto” (ni tako preprosto, kot bom skušal pokazati pozneje) tu, ne moreš ga ne sprejeti, četudi je včasih, spočetka, to vendarle težko; pozneje pa se “navadiš” in je “vse normalno”, “nič posebnega”, prebrodiš “tisto začetno travmo” in z menstruacijo “čisto normalno” zaživiš. Ciklus je tako “normalna stvar”, da je, kaj vem, primerjava “z jutrom, ko vstaneš” (ker je pač jutro in je treba vstati), ali pa s tem, da “ješ, piješ, in ne vem, kaj še počneš”, videti povsem legitimna. Za Ž je menstruacija bodisi znamenje zdravja, znamenje tega, da so “normalne ženske”, da “niso bolne”, da njihova telesa funkcionirajo “normalno”, v skladu z ritmom, ki je “normalen” in “naraven”. Četudi se je razmeroma veliko žensk odločalo za to, da je ciklus pravzaprav čisto navadna nadlega, je z dejstvom, da jo je treba prenašati, povezana njegova “normalnost” (in včasih “naravnost”); kljub temu bi bilo “nenormalno”, če ga ne bi bilo, če bi v njem prišlo do nenadejanih motenj, do izostanka menstruacije. Kaj je tedaj, če povzamem, za Ž “normalno” v povezavi z menstruacijo, s tem, da “krvaviš enkrat na mesec”? “Nič posebnega, da nisem pretresena, da me nič posebno ne ovira, edino na kakem potovanju, potem me ovira. Ovira me v nekaterih situacijah.” Ne glede na vse okoliščine in omejitve, ne glede na to, da je za marsikatero od Ž menstruacija resna nadlega in odvečnost, povezana z bolečinami, slabostmi, nevšečnostmi, pa navedeni citat zadovoljivo povzema minimalni, “normalni” konsenz vseh Ž, in najbrž upravičeno lahko rečem vseh žensk, ko gre za ciklus in menstruacijo. Kako pa se v registru “normalnega” umešča “naravno”?

Mislim, da je besedo “normalno” treba vzeti zares in ji pridržati prvo mesto. Vse druge besede, ki jih Ž poleg “normalno” uporabljajo za označitev ciklusa, se nanašajo nanjo, so glede na “normalno” v razmerju nadomeščanja, so v slikovitem odnosu do nje. To, mislim, velja tudi za “naravno”: menstruacija je “normalna”, in ko je enkrat “normalna”, je lahko tudi vse kaj drugega: na primer “nekaj običajnega”, “nič posebnega”, je “nekaj samoumevnega”, “vsakdanja stvar”, “vsakomesečna stvar”, “naravna stvar”, “pač reč”, če naštejemo samo nekaj “najbolj običajnih” metafor zanjo. Pri Ž “narava” ne odstopa kot ideološko-tehnični pripomoček, s katerim si kar koli pač že, na primer menstruacijo, bolj ali manj zadovoljivo razložiš, temveč se uvršča v nadomestni, metonimični niz, katerega

smisel je označevanje osnovnega dvoumja, ki zaznamuje menstruacijo: “sem bolna”, in to, da “sem bolna”, je “normalno”. Zelo malo Ž je uporabljalo izraz “bolna sem” za označitev menstruacije in nekaj jih je bilo, ki so se izrazu eksplisicito odpovedovale, češ saj gre vendar za popolnoma “normalen” proces, ki nima nič opraviti z boleznijo. Vendar je ravno poudarek, zajet v tej odpovedi pomenljiv: čemu je treba to posebej izvzeti in imeti za “normalno”?

Že prej sem omenil, da se pri M beseda “naravno” razmeroma enakomerno distribuira vzdolž M vzorca: pri ključnih, “kritičnih” skupinah (druga, tretja, četrta) se ustali nekje okrog 70 % (povpr. za te tri skupine skupaj je 67,74 %; za drugo in tretjo skupaj je 68,27 % in za tretjo in četrto skupaj 70,84 %). Ti odstotki so sicer nižji v primerjavi z M rabo besede “normalno”, toda na drugi strani so bistveno višji v primerjavi z odstotki pri primerljivih Ž razredih (povprečje za drugo, tretjo, četrto Ž skupino je 31,11 %, za drugo in tretjo skupaj je 36,67 % in za tretjo in četrto skupaj 30 %). Vse to je za kakršen koli razumen sklep seveda premalo in vse to nam seveda ne pove ničesar o statusu, ki ga ima beseda “naravno” v M univerzumu. Kako so M uporabljali to besedo? Zakaj je mogoče njihove, vsekakor različne, uporabe te besede brati skupaj, jih dati pod skupni imenovalec?

Najprej zaradi komparativnih toposov, ki so jih uporabljali za razumevanje menstruacije, in nato zaradi oblikovanja povedi, v katerih se “naravno” pojavlja. Najbolj pogosta zamenjava za “naravno” je zastopana v besedi “normalno”. Če je Ž “normalno” zasnovano na paradoksu, ki sem ga omenil (“Sem bolna, in to je normalno”), potlej M “normalno” izhaja iz sklepanja, ki pravi “naravno” in tedaj “normalno”: ciklus se mi na primer “zdi naraven, normalen in nimam predsodkov” in tako naprej. M nikoli ne mislijo v obratnem vrstnem redu, ko gre za menstruacijo: da je ta nekaj normalnega, zato “naravna”. Ko si poskušajo pojasniti dejstvo menstruacije, je ta zanje najprej “naravni ciklus”, “naravni proces” (dve od najpogostejše uporabljenih sintagem), in šele ko je naraven, se pravi, ko ga je mogoče pojasniti, je lahko tudi “normalen” in tedaj samoumeven, vsakdanji pojav, “pač reč” in podobno. Toda, ali imam res kakšno podlago za vztrajanje pri tem, da se ravno z rabo besede “naravno” izraža posredovanje razumevanja nekega pojava, ki ga je – tako kot kateri koli drugi pojav – treba najprej razumeti (obvladati) in tako “normalizirati”?

Za M je beseda “naravno” (ne glede na vse nejasnosti, ki jo spremljajo) pravzaprav samo razmeroma ekonomičen povzetek tega, kar različne znanosti, za katere velja, da imajo v lasti vednost o človeškem telesu, povedo o menstruaciji v bolj ali manj prirejeni, popularni obliki. Zato sta menstruacija in ciklus najprej stvar biologije, sodita med biološke procese; in potlej je “ta ženska stvar” “biološko dejstvo”, je “biološko nujna”, je znak za “neko fiziološko dogajanje” in tako naprej. Biologija v vseh primerih nastopa kot zagotovilo za razumevanje tega

pojava (češ, to bi kdor koli lahko razložil z "biološkim dogajanjem"), in ker je biologija znanost (in je vednost zanjo tedaj predpostavljena), je tudi referenčni okvir, v katerem se utemeljuje konsenz med nosilci vrednosti in med občestvom, ki se nanje sklicuje ("če že ne znam razložiti tega pojava, so pa biologi tisti izvedenci, ki to lahko storijo zame"). In ker so za vednost o nekem pojavu (ali pojavih) tako zadolženi ustrezni delegati, se M s tem pojavom niti ni treba več ukvarjati; zanje je s tem postal nezanimiv in nevprašljiv in jih vsaj na videz (ko je takole na varnem) ne mora obremenjevati, a če jih že obremenjuje, potlej jih zato, ker se morajo, heterospolni diktat to zahteva od njih, tu in tam z menstruacijo srečati neposredno.⁴ "Naravno" tedaj ni samo ekonomični povzetek, kot sem sklepal prej, temveč na ideološki ravni obenem zastopa vero občestva v znanosti, ki lahko tak "naravni proces" kot je menstruacija, razložijo; lahko, ni pa nujno in niti zaželeno; to "naravno" ni potemtakem nič drugega kot znanstvena vera, ki je shodila in je lahko dobesedno povsod.⁵

Sklep

Upam, da se mi je posrečilo vsaj približno zadovoljivo pojasniti rezultate analize menstrualnih intervjujev, s posebnim poudarkom na rabi besed "normalno" in "naravno", in pokazati na tiste podrobnosti v zbranem materialu, ki neposredno kažejo na različno udeležbo Ž in M pri "normalnem" in "naravnem". To bi kajpada pomenilo, da imamo diferencialno rabo obeh besed zadovoljivo podloženo z empiričnim materialom in da menstruacijo zares lahko razumemo kot simptom tega, da so spolne karte razdeljene neenakomerno in da je ta osnovna asimetrija (če hočete, tudi osnovni nesporazum, osnovno protislovje v delitvi spolnih vlog) na diskurzivni ravni zastopana v rabah besed "normalno" in "naravno". Opozoriti moram tudi na to, da nisem nalašč izpustil analize družbenih razredov, ko gre za razmerje menstruacije. Material, ki smo ga izbrali, ne kaže na to, da bi socialno-

⁴ To srečanje ni kar tako. Na vprašanje o spolnih odnosih med menstruacijo se je večina M zatekala v krajše ali daljše fantaziranje; naj so bili proti spolnim odnosom med menstruacijo ali zanje, so njihovi odgovori skoraj vselej ciljali čez enostavno zanikanje ali pritrdjevanje takšnim odnosom. Nad njimi so bili bodisi navdušeni (in so to navdušenje tudi popisovali) ali pa so se nad njimi zmrdovali in tudi to popisovali – zelo pogosto s posploševanjem, s katerim so se obenem izmikali odgovoru na vprašanje.

Ž so na to vprašanje praviloma odgovarjale zelo na kratko – "da" ali "ne". "e so odgovarjale z "ne", potlej so odgovor kvečjemu pospremile z opombo, ki je ciljala na nehigieničnost spolnih odnosov med menstruacijo ali pa na siceršnje bolečine in neprijetnosti, ki jih imajo med menstruacijo. Svojemu "da" so kvečjemu dodale omejitve, ki so se nanašale na močno krvavenje, zaradi katerega imajo odnose le zadnje dni menstruacije. M in Ž so se, sicer zelo redko, srečali samo pri delitvi skrbi za partnerjevo soglasje: ker mislim, da on ni za to, tega ne počnem; ker vem, da jo boli, da ima že brez mene kup nevšečnosti in bi bila rada sama zase, je v to nisem nikoli silil. Tako higienski poudarek kot delitev skrbi sta sicer zelo pomenljiva, a ju bom, vsak za zdaj, pustil ob strani.

⁵ "e ta izpeljava vsaj deloma drži in če "narava" zares zastopa naše temeljno nerazumevanje procesov in dogodkov, ki jih z njo zaznamujemo, potlej je ekološka skrb, ko gre za brezglavo uničevanje virov, od katerih smo v ekološkem registru odvisni, ne glede na ekonomske in politične implikacije, ki to skrb vzdržujejo, slej ko prej upravičena.

razredna pripadnost bistveno vplivala na posredovanje menstrualnega pogleda pri izbranih Ž in M. Seveda ni povsem zanemarljiva: mogoče bi bilo, na primer, pokazati na razliko v znanstveni veri, ko gre za razlago menstruacije, denimo, pri delavcih in intelektualcih; ali pa na velikost moralnega vložka, ki je zastopan v definitivnosti stališč in mnenj, na primer pri kmeticah in kmetih ter delavkah in delavcih; za razlago, ki bi si zastavila drugačen cilj, kot je moj (če bi, denimo, šlo za analizo in razlago odnosov med spoloma in spolnimi opredelitvami, kaj vem, v ekonomski ali politični domeni), bi bile te razlike, in ne samo te, odločilne.

Čemu se besedama “normalno” in “naravno” nazadnje spleča pripisovati tolikšen pomen? Seveda, ponavljali sta se iz intervjuja v intervju, vztrajno in kar naprej; vprašanju o tem, od kod njuna vsiljiva navzočnost, se skorajda ni bilo mogoče izogniti. Če na drugi strani vzamemo, da je današnja presoja o svetu in o mestu, na katerem se poljubni posameznik vidi, bistveno opredeljena prav s posredovanjem govorov o “normalnem” in “naravnem” – lahko bi rekli tudi diferencialna razumevanja in rabe (iztrganih) detajlov psihološko-psihiatričnega (ali medicinskega diskurza na splošno) in ekološkega diskurza –, potlej seveda niti ni čudno, da je menstruacija ujeta v njune mreže. Toda naša začetna hipoteza, s katero smo se lotili raziskave, je bila dosti bolj drzna: menstruacija ni le ujeta v mreže “normalnega” in “naravnega”, temveč obenem drži niti te mreže, tako da se vsako sklicevanje na “normalno” in “naravno” (se pravi, vsako drugo, ne samo menstrualno) nanaša na specifično, “normalno” in “naravno” razmerje menstruacije. Pri sem poskušal na hitro pokazati, kakšen je status “naravnega”, ko gre za M razumevanje menstruacije, in kako se glede na to “naravno” umešča “normalno”. Tudi za Ž “naravno” ni posebej problematično in mogoče ga je razumeti kot člen v nizu nadomestkov za “normalno” ali kot enostavni delež, ki ga imajo Ž skupaj z M pri odvisnosti od ideoloških dobrin na splošno. Za konec bom poskusil pokazati, da “normalno”, ki zaznamuje specifično razliko Ž (M si jo bodisi preprosto delijo – po posredovanju “naravnega” ali pa gre za specifično razumevanje in povzemanje medicinskega diskurza o “normalnem”), ni drugega kot plod dolgotrajne medicinske artikulacije ženskega telesa, s posebnimi pogledom na menstruacijo. Od tod “normalno” pri Ž zastopa refleksijo in interiorizacijo (povzemanje v psihizmu vsake posamične Ž, če hočete) medicinskega ukvarjanja z ženskim telesom – ukvarjanja, ki bi ga za Ž moral povzemati paradoks “normalno je, da sem bolna”.

DRUGI DEL: O NARAVI ŽENSKE

Hipokratski opus obsega različne medicinske spise, ki so nastajali od druge polovice petega stoletja pred našim štetjem in ga pripisujejo Hipokratu in njegovim učencem. Ženskam in ženskim boleznim je posvečen precejšen del

korpusa. Poseben pomen teh spisov je v tem, da so zgodovinsko začrtali polje medicinske obravnave ženskega telesa in ga definirali – do danes. Zgled: sodobna medicina ne pozna specialistov, ki bi bili posebej izučeni za ustrezno obravnavanje in zdravljenje specifičnih “moških težav”. Seveda je mogoče reči, da obstaja vrsta bolezni, ki si za svoj cilj izbirajo pretežno moško populacijo in se ustrezni specialisti zaradi tega tudi ukvarjajo pretežno z moškimi. Toda med vsemi medicinskimi specializacijami je samo ginekološka tista, ki je neposredno spolno vezana, ki se nanaša samo na obravnavanje in zdravljenje “ženskih bolezni” (ime “ginekologija” izvira iz “gyne”, ki označuje zrelo, poročeno žensko), in mislim, da ni nobeno pretiravanje, če rečem, da je taka asimetrična delitev specializacij v medicini zasidrana že v hipokratski tradiciji, v tistem, kar je Evropa od nje dobila prek rimskega ovinka (piscev, kot sta Soranus in Galen).

Hipokratska “ženska” doktrina je v poglavitnih potezah povzeta v dveh spisih: *O naravi ženske* in *O “devicah”*⁶. Prvega lahko izberemo zato, ker najbolje in zgoščeno demonstrira izključno skrb hipokratske medicine, ko razpravlja o ženskah, drugega pa zato, ker podaja klinični opis posebne oblike histerije.

Pripomniti moram, da se nimam za poznavalca Hipokrata in da se ne spoznam posebej na zgodovino medicine. Pač pa bi rad pojasnil učinke stigmatizacije pojava, za katerega mislim, da nas zavezuje tudi danes: morebiti celo veliko bolj kot takrat, ko je bil prvič ustrezno (ustrezno glede na medicinske prakse tedanjega časa) opisan. Čemu sem lahko tako zelo prepričan, da ima ta hipoteza smisel in da ni privlečena kar tako, za lase? Prav zaradi tega, ker je menstruacija za nas tako zelo normalna in ker se odločilne poteze te “normalnosti” ne razlikujejo bistveno od tistih, v katerih je menstruacijo in njen pomen v “ženskih” spisih zaznamoval hipokratski korpus. Celo več: za Littréja, na primer, ki je bil urednik, pisec uvoda in komentarjev k nemara najboljši redakciji Hipokrata doslej (gre za dvojezično, francosko-grško izdajo korpusa), histerija in “potovanje maternice” nista iz istega registra, četudi za to ni imel nobene opore v hipokratskih spisih samih, in gre, tako je videti, za moralistično intervencijo v razlago korpusa. Nekoliko pozneje je zlasti Freud vrnil histeriji dobršen del prejšnje dignitete, le da jo je zadržal izključno na ravni psihizma. Hipokratska tradicija je v njej videla povezan, fiziološko-psihološki pojav, toda po drugi strani je res tudi to, da pri kliničnih in terapevtskih opisih prevladuje poudarek na psihičnem delu simptomatske slike (King, 1983).

⁶ “Devica” je v navednicah zato, ker ima za nas posredovani, krščanski pomen in tedaj samoumevno zastopa dekleta, ki ni imela (ali nima) heterospolnih odnosov. Zaradi tega so samo zelo šibek približek tistemu pomenu, ki ga zajema izraz “parthenos” (originalni naslov spisa je sicer *Peri parthenion*) in ga je mogoče aplicirati tako na neporočene ženske (se pravi, ne glede na to, ali so imele – ali imajo – heterospolne odnose ali ne) kot na dekleta pred prvo menstruacijo. “Parthenos” tedaj ni neposredno spolna kategorija tako kot “devica”, ki meri na odsotnost spolnosti (ali na predpolnost), temveč je skupnostno posredovana kategorija, ki meri na rapoložljivost ženskega telesa za heterospolne menjave in ekonomično označuje njegov status v razmerju teh menjav (za podrobnejšo razlago pomena besede “parthenos” cf.: Loraux, 1983).

Kaj nam tedaj prinaša spis *O naravi žensk*? Odlikuje ga to, da se posveča izključno organom, ki so povezani s produkcijo potomstva, in seveda težavam in nevšečnostim (nešteto jih je), ki jih ti organi povzročajo ženskam. Ti organi (in nobeni drugi) reprezentirajo žensko kot tako. Ali narobe: razen teh organov ni ničesar, kar bi neposredno kazalo na žensko, po čemer bi se na ravni občestva prepoznavala. Ta ženska ("gyne") ima vselej pomen poročene ženske, se pravi ženske v plodnem obdobju, ki je zaradi svojega položaja v heterospolnih menjavah producentka potomstva *par excellence*. Različni fluidi, ki jih ti organi producirajo, značilnosti, po katerih prepoznavamo te fluide, in odstopanja od značilnih potez, ki jih odlikujejo, kažejo na kondicijo organov, ki jih producirajo in imajo zanje simptomalno vrednost (npr. suha maternica in mokra maternica; preobilno menstrualno krvavenje in prešibko krvavenje: potlej vonj, barva in židkost fluidov). Menstruacija ima med temi fluidi odlikovani položaj, ker neposredno kaže na to, da je ženska v plodnem obdobju, zato je posebej občutljiv indikator morebitnih bolezenskih sprememb; na bolezen rodilnih organov se odziva tako, da zaostaja, izostaja, da je krvavenje medlo ali preobilno, neustrezne barve ali slabega vonja. Skratka, menstruacija, ki je redna, ravno prav obilna, ravno prave barve in ima ustrezen vonj, je znamenje ženskega zdravja in obenem simptom njene neoporečne plodnosti; taka menstruacija nastopa kot zagotovilo "produkcijske uspešnosti" ženske.

S stališča hipokratskega ženskega pogleda obstajata dve kategoriji žensk, ki sta problematični: sterilne ženske in device. Sterilne ženske so pravzaprav vnaprej zgubljen primer: odlikuje jih nerednost in nestanovitnost (znamenje tega je tudi taka menstruacija), vrh vsega so povsem brez obrambe, če jih prizadene katera od hujših ženskih bolezni – tem se ženske, ki so plodne, ki imajo lahko otroke ali jih že imajo, veliko lažje uprejo in imajo bistveno več možnosti za ozdravitve. Primer: za katero koli obliko histerije (pomikanje maternice, bodisi v bližino kakšnega drugega organa, na primer jeter ali srca, ali pa "brezglavo" divjanje maternice) je nosečnost edino "sredstvo", ki nedvoumno pripomore k ozdravitvi, dodatni nasvet za device je poroka (ki implicira nosečnost); običajni zdravilni pripomočki jo kvečjemu lajšajo in v njihov uspeh nikoli ne moremo biti povsem prepričani.

Device ("parthenoi") so v grškem svetu posebna kategorija, ki ima celo vrsto pomenov, in vsega tega se tule kajpak ne bom dotikal. Definira jih to, da so glede svoje predpostavljene ženske "usode" izjemne, marginalizirane, da so pripravljene početi izjemne reči; če s stališča hipokratske medicine te ženske že niso ravno bolne, tudi niso povsem normalne (posebej v primerih, ko se parthenos iz teh ali onih razlogov upira možitvi). No, in kateri koli "devici" se lahko pripeti, da ob času, ko bi morala nastopiti prva menstruacija, ta zastane. Kri se potlej začne nabirati v trebuhu, "napade" vitalne organe, npr. srce (ki je, mimogrede, sedež

razuma), in rezultat je posebna oblika histerije, ki pri rimskih piscih (denimo pri Soranu) dobi ime *hysteria virginalis* (za podrobnejši opis simptomatike cf.: Saksida, 1987). Bolezen je zelo nevarna, spremljajo jo smrtne blodnje in včasih smrt (samomor). Potek bolezni v tem kontekstu niti ni bistvenega pomena, odločilen je izid. Ko je namreč dekle spet pri sebi, ženske po nasvetu oraklja darujejo Artemidi različne daritve, posebej dragocena oblačila, vendar je to slepilo in prevara. Proč z vražami te sorte, pravi hipokratovec, edino zdravilo, ki zares pride prav in jamči za ozdravitev, je možna in čimprejšnja zanositev. Če bi dekle ne ravnala tako, pravi pisec, potlej ni mogoče reči, da je zares ozdravela, pozneje jo utegnejo zadeti tudi hujše težave.

Za ozdravitev v obeh primerih *hysterike pnix* jamči zunanja, heterospolna intervencija v žensko telo; dokaz ženske "normalnosti" ni nemara povrnitev k rednemu ciklusu ali pa končni nastop prve menstruacije, temveč pozitivno potrdilo njene plodnosti, njene produkcijske zmožnosti. Dekle ali ženska je "normalna", je "zdrava" samo, če plodnost dokazuje neposredno, tako, da zanosi. Menstruacija sama je v tem pomenu le simptom plodnosti in kot simptom je varljiva, se pravi, da ne more nastopati kot dokazno gradivo.⁷

Poleg tega, da je menstrualna kri varljiva, je tudi nevarna. Medicinski diskurz je slej ko prej poskušal biti praktičen in pozitivnega pomena menstruacije praviloma ni mešal z zadržki in predsodki, ki so si jih prisvojili filozofsko-moralistični in teološki govori in si jih delili z vsakdanjimi, "laičnimi" pogledi na menstruacijo. To zagotovo velja za medicino v Grčiji, Rimu in v srednjem veku; izjema so primeri, ko so bili pisci najprej teologi in filozofi in šele potlej zdravniki (e. g. Albert Veliki). Za poznejšo zgodovino medicine sicer nimam na voljo ustreznih podatkov, vendar se mi zdi razumno, če sklepam, da sta medicinska praksa in njen pogled na menstruacijo (dokler je ostajala na ravni fiziologije) poskušala ostajati v mejah racionalizacije, ki jo je, sicer glede na vsakokratne vladajoče doktrine v medicini, narekovala vsakdanja praksa. Ta nikakor ni nedolžna, ampak se slej ko prej opira na težnjo po obvladovanju telesa – predmeta te prakse – in nadzoru nad fiziološkim dogajanjem v njem. Ker to obvladovanje in ta nadzor nikoli ne moreta biti do kraja uresničena, ni prav nič nenavadno, da medicino na drugem kraju dopolnjujejo diskurzi, ki pobirajo smetano s presežka fiziologije; ta presežek je eksplicitno, vidno, zastopan v menstrualni krvi (kot presežna kri, ki mora odteči, jo na primer najdemo pri Hipokratu in pri Aristotelu). Moralistično-fiziološko, teološko in "laično" obravnavanje menstruacije so tedaj obrat in dopolnilo njene medicinske obravnave in seveda so v

⁷ Pri tem je dobro imeti v mislih tudi povezanost ženskih fluidov ali pretvarjanje enega fluida v drugega: obrat toka menstrualne krvi; delež, ki ga ima pri oblikovanju zarodka, tedaj ni v nikakršnem nasprotju z normalizacijo ciklusa.

ospredju povsem drugi poudarki. Njen ontološki status je bodisi dvoumen (e. g. pri Aristotelu) ali pa nastopa kot znamenje ženskega padca v greh (e. g. v judovsko-krščanski tradiciji); obdarjena je z močmi, ki sodijo v domeno nadnaravnega, največkrat sicer z negativnim predznakom (v ospredju je tedaj njen nevarni, pogubni vidik), vendar je tu in tam njen predznak tudi pozitiven (in je za ženske dobrina, ki jih odlikuje in povišuje). Na noben način pa v tem registru ne pripada “normalnemu” redu stvari, in ne glede na to, ali ponazarja moč ali krhkost (rahlost) žensk, vselej kaže na bistveno pomanjkljivost – da so namreč “samo” ženske in zaradi tega zaslužijo posebno obravnavo. Znamenito Jezusovo pomilovanje ženske (e. g. Lk 8,40–48), ki je bila nečista in je krvavela že dvanajst let, je lep primer bolezenskega obrata menstruacije. Odlomek o tem, kako jo je pripustil k sebi in je ozdravela, je vselej rabil kot pričevanje, ki kaže (vsaj na doktrinarni ravni, a tudi v vsakdanjem življenju zgodnjih krščanskih skupnosti) na razmeroma manj restriktivno krščansko razmerje do menstruacije v primerjavi z judovskim. “e poudarek s “pripustil jo je” prestavimo na “ozdravela je”, potlej je cena, ki jo za to pripustitev ženska plača, pač glede na to, da jo “muči” krvotok, sorazmerna s priznanjem njenega manjvrednega (bolnega) statusa.”⁸

Naj za konec napravim preskok v bližnjo preteklost in sedanjost. Druga polovica devetnajstega in začetek dvajsetega stoletja sta odločilna: in sicer v največji meri zato, ker znanosti in spretnosti z aparati (katerih razumevanje je kajpak vselej fragmentirano in stvar zanimanja) s tako imenovano popularizacijo znanosti (v pomenu modeliranja tehnik obvladovanja in nadzora “naravnih” in “človeških” resursov) in z različnimi prijemi institucionalnega posredovanja (v ospredju so zlasti šolstvo, zdravstvene ustanove in javna občila) postanejo “obča dobrina”. To kratko malo pomeni, da so stopnja šolanosti, bolj ali manj redni stik z zdravstvenimi ustanovami in diskurzivno bombardiranje javnih občil tvorili (in to velja tudi danes) jezikovno zakladnico, iz katere so ideološki diskurzi (vladajoči ali vladani) zajemali vsakdanjo hrano. Zato seveda ni nepomembno, če lahko sklenemo, da se Freudova simptomatika histerije in opis poteka bolezni tako zelo dobro ujema s hipokratsko osnovo (“Dora” je morebitni najlepši primer tega ujemanja), četudi je docela odlepljena od fiziološke “osnove”. Ali da krvavenje iz nosu, ki nadomešča menstrualno in iz katerega je Fliess izdelal svojo nasilogijo (za opis in primere, cf.: Saksida, 1987), tudi sodi med hipokratska “dejstva” – ker mora pri ženski (to je stvar njene “narave”) presežna kri na vsak način izteči, je nadomeščanje ene odprtine z drugo, skozi katero se kri porabi, pričakovano in razmeroma neproblematično; vse, kar je Fliess pridelal iz te

⁸ V krščanskih očeh, zlasti pozneje, v srednjem veku (kot kažejo nekatere teološke razprte okrog vprašanja prepusitve žensk, ki menstruirajo, v cerkev), se ta status približuje položaju, ki so ga imeli npr. gobavi bolniki (o tem cf. zlasti: Atkinson, 1991).

dediščine, je psihični obrat, ki v bistvu dopolnjuje Freudovega, le da ga je poskušal demonstrirati na ravni njegovih fizioloških učinkov. Na drugi strani je približno v istem času, ko je Freud izumljal psihoanalizo, Cesare Lombroso skupaj z Gulielmom Ferrerom objavil spis z naslovom *La donna delinquente: la prostituta e la donna normale* (Kriminalna ženska: prostitutka in normalna ženska, 1983; povzetki so narejeni po: Flint, 1993). Delala sta na etnografskem gradivu, na pregovorih in literarnih reprezentacijah in vse to mešala z empiričnim gradivom. Njun prvi sklep je bil, da imajo spolno bolj agresivne in aktivne ženske (taka je tudi njegova oznaka za prostitutke), bodisi močnejšo ali pogostejšo menstruacijo. Drugi sklep je anticipacija (s premestitvijo) nečesa, kar se je uresničilo precej pozneje: ženska z menstruacijo ni le predmet različnih prepovedi, povezanih z (domnevno) nečistostjo, temveč utegne biti histerična, iracionalna, sposobna je ubiti moža, ga nasoliti in ga pojesti, ne bi ji bilo težko zastrupiti lastnega otroka in tako dalje. Vsaka ženska, ki ima menstruacijo (vsaka ženska v plodnem obdobju), je potencialno bolna in nevarna in pri tem gre, po Lombrosu in Ferreru, za pravilo, ki ne pozna izjem.⁹

Popis bom končal z dvema detajloma iz 20. stoletja. Prvi se nanaša na medicinsko razumevanje menstruacije iz prve tretjine stoletja, kjer je poudarek dvojen: higiena je na videz v ospredju, vendar je njen pomen odločilen zato, ker je ženska med menstruacijo bolna. In ker je bolna na poseben (in dvoumen) način, so tudi higienske zahteve posebne (in celo večje, kot bi jih sicer pričakovali pri kateri koli bolezni).

“Žena,” tako pravi dr. Ivan Matko, avtor knjižice *Mesečno perilo ali čišča* “mora biti med čiščo ne samo čista in snažna, marveč ne sme tudi nikdar požabiti, da ima v maternici razsežno odprto rano, do katere imajo dostop tudi klice od zunaj.” (Matko, 1937, str. 108)

Matko opis nadaljuje s primeri, ko je zaradi “razsežne odprte rane” prišlo do zelo hudih okužb (in tudi smrti), ker ženske med menstruacijo niso bile dovolj pazljive. Če k temu prištejemo znižanje splošnih “odpornih sil žen”, potlej dobimo popis, ki se ujema z običajno simptomatiko katerega koli bolezenskega pojava, z eno samo razliko: vsi drugi pojavi, razen menstruacije, sodijo med spremenljivke (ne glede na njihovo pogostnost, kroničnost, epidemičnost).

Drugi detajl je PMS (predmenstrualni sindrom), ki ga odlikujeta dva posamezna sklopa: najprej gre za konstrukt (PMS je “star” dobrih dvajset let),

⁹ To pomeni, da zadeva tudi ženske, ki imajo šibko menstruacijo ali pa je iz različnih razlogov nimajo; to, da je nimajo, ne more biti ugovor, že za to ne, ker njena odsotnost kaže na posredovanje, bodisi zunanjih (naporno delo, nezadostna hrana, šport) bodisi notranjih (bolezenskih, e. g. anoreksija) dejavnikov.

PMS pa ni le naslednik konstrukcije menstrualnih znakov, kakršne je po premestitvi podedoval iz 19. stoletja (in so pri Lambrosu in Ferreru samo “najlepše” razviti), ampak je že menstruacija lahko nastopala v kazenskem postopku kot oprostilni dejavnik. “e je namreč ženska, ki je bila v postopku, storila prekršek v “znaku menstruacije” (Žnidaršič Ž. Sabina, pers. kom.).

ki po opisu “bolezenskih” znakov, ki bi zaznamovali ženske nekaj dni pred menstruacijo, samo premešča detajle vedenj in razpoloženj žensk med menstruacijo, kakršne sta pred dobrimi sto leti opisala na primer Lambroso in Ferrero. Drugi sklop predstavlja hitrost, s katero so se v PMS prepoznavali eksperti (najprej psihologi in psihiatri) in “njihove žrtve”.¹⁰ Oba sklopa povezuje obrat stigmatizacije, ki bi od sodnih aparatov namesto penalizacije ženskih kriminalnih dejanj – če namreč specialisti za poljubno žensko lahko dokažejo, da je to ali ono nevšečnost storila pod pritiskom PMS – pričakoval zmanjševanje kazni ali oprostitev. Po mojem mnenju PMS z znaki, ki ga opredeljujejo, ni drugega kot odgovor ekspertov na feministična gibanja v ZDA in v Evropi iz šestdesetih in sedemdesetih let dvajsetega stoletja in refleks na vsaj na videz bolj sproščen odnos do spolnosti in spolnih markerjev, ki se je formiral z mladinskimi in študentskimi gibanji, prav tako od šestdesetih in sedemdesetih let naprej. Uspeh PMS in njegovo množično prepoznavanje kaže na iluzornost dosežkov feminizmov in gibanj, medtem ko nekoliko poznejša aidsovska reakcija ta neuspeh samo podčrtuje in mu daje videz realnosti. V povzetku bi bil PMS tedaj izraz in realizacija vere (in ta je videti skupna) v to, da je menstruacijo mogoče obvladati in nadzorovati, če ne na “kraju samem”, pa vsaj z njeno premestitvijo, na drugem kraju ciklusa.

SKLEP

Na podlagi tega sežetka po moje lahko sklenemo tole: Razmerje do menstruacije se v “učeni”, zgodovinski Evropi od klasične Grčije naprej ni bistveno spreminjalo. Res je prihajalo do variiranja in premeščanja poudarkov, vendar to variiranje in premeščanje ni bistveno posegalo v razmerje; pove nam samo to, kakšen je bil odnos različnih elit v tem razmerju in kakšno težo je imel ta ali oni odnos v tem ali onem obdobju. Žal vemo zelo malo ali nič o tem, kako so ženske videle sebe v razmerju do menstruacije (nekaj primerov je sicer mogoče najti v: Leftkowitz in Fant, 1982, 1992; Amt, 1993), a mislim, da pogled specialistov (zdravnikov) in moralistov, filozofov in teologov največkrat niti ni segel do njih in zanje ni igral pomenljive vloge.¹¹ Bistvena poteza tega dogajanja je bil proskriptivni učinek, ki je menstruacijo ujel v nihanju med dvema poloma protislovja, ki sta jo opredeljevala v odnosu vladajočih elit. S tendencami po splošnem šolanju, z uveljavljanjem zdravstvenih ustanov, s pomenom, ki ga je dobila

¹⁰ Ženske so “žrtve” v dobesednem pomenu besede, tako kot jih na primer najdemo v *Ženskih boleznih* iz hipokratskega korpusa: če je ženska zdrava, potlej teče njena kri tako kot sicer odteka pri žrtvenih živalih in hitro koagulira (za primerjavo med menstrualnimi ženskami in žrtvenimi živalmi v klasični Grčiji cf.: King, 1983).

¹¹ Razen seveda za razmeroma zelo majhen del žensk, ki so po svojem rodbinskem položaju in/ali položaju, ki so ga dosegale z moštivijo, pripadale elitam.

kategorija zdravja, in s posredovanjem javnih občil je zgodovinsko formirani (in utrjeni) menstrualni kompleks (ki sem ga poskušal zajeti s stavkom "normalno je, da sem bolna") prišel v javno rabo in ženske oropal za njihov specifični menstrualni pogled. Res je, da nimam na voljo nobenih podatkov, ki bi neposredno pritrjevali takemu specifičnemu pogledu, a vsaj nekaj komparativnih etnografskih zgledov kaže na to, da je taka predpostavka lahko smiselna (med referencami cf. zlasti: Bettelheim, 1955; Buckley and Gottlieb, 1988; Knight, 1992). Kakorkoli že, modusi in pogostnost rabe besede "normalno", kakršne se je dalo identificirati pri ženskah, ki so sodelovale v raziskavi kot informantke, navzočnost predstave o tem, da je ženska z menstruacijo "bolna", in razmeroma visoka stopnja razširjenosti PMS med informantkami kažejo na visoko stopnjo učinkovitosti proskriptivnega kompleksa, to obenem pomeni, da so ženske v veliko slabšem položaju, kot bi na pogled pričakovali; spolna asimetrija – tokrat v feminističnem pomenu ženske subordinacije, ki za povrh implicira tudi to, da so si ženske na ravni psihizma in vsakdanje heterospolne prakse pustile vzeti iz rok morebiti najbolj učinkovito orožje – je realnost, ki je videti trdno zasidrana v vladajočih institucijah in zavarovana z govori (ali fragmenti govorov), na katerih učinke stavijo institucije, ko gre za vzdrževanje in poglobljanje razmerja neenakosti v heterospolnih menjavah. Ne glede na morebitne ugovore proti temu sklepu (češ da to morebiti "ni res") bi dejal, da so ti ugovori vnaprej marginalizirani in s stališča vsakdanjih menstrualnih pogledov in predstav in samoumevnega in nevprašljivega stopanja v heterospolne menjave – v strnjeni obliki so to poteze, ki v splošnem odlikujejo informante, ki so sodelovali v menstrualni raziskavi – vnaprej razveljavljeni. Mislim tudi, da je s pozicije ženskega boja proti vsakdanjim neenakostim (in ta, na katero je mogoče pokazati ob menstrualnem kompleksu, je morebiti najbolj eklatantna) veliko bolj pomembno soočenje s tem dejstvom kot pa zanikanje ali nemara zmigovanje z rameni. Nauk, s katerim je Emily Martin končala svoj pregled učinkov tega, kar je intervencija PMS predstavljala za ženske v razvitem svetu, je po moje dovolj poučen:

"Če bi imeli moški menstruacijo, potem bi seveda od vseh pričakovali, da bomo tako mesečno kot dnevno in tedensko spreminjali svoje aktivnosti in bi bila čas in prostor organizirana tako, da bi maksimizirala posebne moči, za katere se zdi, da jih je mogoče čutiti pri menstruaciji, in obenem minimalizirala nevšečnosti (ki menstruacijo spremljajo)." (Martin, 1988, str. 181)

LITERATURA

- Amt, E. (ur.) (1993): *Women's Lives in Medieval Europe: A Source Book*, Routledge, New York in London.
- Bettelheim, B. (1955): *The Symbolic Wounds: Puberty Rites and the Envious Male*, Thames and Hudson, London.
- Buckley, T., in Gottlieb, A. (ur.) (1988), *Blood Magic: The Anthropology of Menstruation*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles in London.
- King, H. (1983): Bound to Bleed: Artemis and Greek Women, v: Cameron, A., in Kuhrt, A. (ur.), *Images of Women in Antiquity*, Croom Helm, London in Sydney.
- Lefkowitz, M. R., in Fant, M. B. (ur.) (1982, 1992): *Women's Life in Greece and Rome: A Source Book in Translation*, Duckworth, London.
- Littre, E. (1851, 1853): *Ouvres completes d'Hippocrate*: traduction nouvelle, tome septième, tome huitième, J. B. Bailliere, Paris.
- Martin, E. (1988): Premenstrual Syndrome: Discipline, Work, and Anger in Late Industrial Societies, v: Buckley, T. in Gottlieb, A. (ur.), *Blood Magic: The Anthropology of Menstruation*, University of California, Berkeley, Los Angeles in London.
- Saksida, I. (1987): O Lenorinem češčenju, *Problemi*, št. 25, Ljubljana.